

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2023; 29(1)-115. Sayı/Issue -Yaz/Summer
DOI: 10.22559/folklor.2410

Araştırma makalesi/Research article

Kent - Bellek - Sanat Ekseninde Geçmişten Günümüze Erzurum'da Tiyatro

Theater in Erzurum from the Past to the Present
Along the Axis of City - Memory - Art

Bünyamin Aydemir*

Öz

Kent kimliği birçok etkenle birlikte kültür ve sanat dağarcığı gibi bileşenlerden oluşur. Kuşkusuz kültür ve sanatın önemli alanlarından biri tiyatro etkinlikleridir. Çalışma ile tiyatro sanatının Erzurum'daki tarihi seyrine ışık tutmaya çalışılırken bu etkinliklerin kent kimliğindeki yeri ve işlevlerine dikkat çekmek ve dağınık olan bilgi ve yaşanmışlıkların bilimsel bir yayın ile literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Nitel-betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada özellikle kentin Cumhuriyet dönemi tiyatro dağarcığı ele alınmış, Erzurum'daki tiyatro birikimi etkinlikler ve tiyatrocular üzerinden yansıtılmış, ana izlek ise kronolojik bir akışla meydana getirilmiştir. Özellikle son yüz yılın fotoğraflandığı çalışmada temel hedef olarak kentin sosyo-kültürel ve eğitim alanlarında tiyatronun etkilerine dikkat çekilmiş, dönemlerin oyun repertuarları dikkate alınarak kentin

Geliş Tarihi (Received): 26.12.2022 - Kabul Tarihi (Accepted): 25.06.2023

* Doç.Dr., /Assoc.Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Erzurum-Türkiye / Atatürk University Fine Art Faculty. bunyamin.aydemir@atauni.edu.tr / ORCID ID 0000-0002-7331-0945

değişen seyirci profili üzerine değerlendirme ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu noktada özel ve amatör tiyatro grupları ile resmi ve yarı resmi tiyatro kurumlarının yüzyıldır süregelen tiyatro etkinlikleri sayesinde Erzurum'un ülkenin en zengin tiyatro dağarcığına sahip kentlerinden biri olduğunu söylemek olasıdır. Kazım Karabekir'in kurduğu ilk modern anlayıştaki tiyatro grubu olan İbret Evi'nin oyunları ile 1930'larda kurulan Halkevlerinin tiyatro çalışmaları, akabinde 1980'e kadar süren yoğun özel – amatör tiyatro etkinlikleri ile kente yapılan çok sayıda turneler, son olarak da yine özel – amatör tiyatro grupları ile Erzurum Devlet Tiyatrosunun etkinlikleri Erzurum'un tiyatro birikiminin temel yapı taşlarındandır. Bunlar aynı zamanda geçmişin şimdi ile bağını kuran kent belleğinin temel dinamiklerindedir.

Anahtar sözcükler: *kent kimliği, Erzurum, tiyatro, bellek, tiyatro tarihi*

Abstract

Culture and art, together with many factors, are the basic components that make up an urban identity. Undoubtedly, one of the important areas of culture and art is theater. In this study, while trying to shed light on the historical course of the art of theater in Erzurum, it was aimed to draw attention to the place and functions of these activities, in line with the the identity of the city and to bring together scattered knowledge and experiences to the literature with a scientific publication. In this study, where a qualitative – descriptive methodology is used, theater activities of the Republican era was discussed, the Erzurum theater experience was reflected through the activities and theater actors, and a chronological flow was established. In this study, where the last century was photographed specifically, attention was drawn to the effects of theater in the socio-cultural and educational areas of the city, and considering the play repertoires of the periods, evaluations and inferences were made regarding the city's changing audience profile. At this point, it is possible to say that Erzurum was one of the richest cities in terms of theater accumulation in the country, thanks to the continuation of theater activities of both private and amateur theater groups as well as official and semi-official theater institutions for over a century. Plays staged at İbret Evi, which is the first modern establishment of a theater group founded by Kazım Karabekir, and theatrical performances held at the Community Center (Halkevi) established in the 1930's continued intensely until the 1980's in the form of various tours and consecutive performances as private amateur theatre groups along with the Erzurum State Theatre performances all established the foundation and basic building blocks for accumulation of theatre in Erzurum. They also constitute the basic dynamics of urban memory that connects the past with the present.

Keywords: *urban identity, Erzurum, theatre, memory, history of theater*

Extended summary

Cities create their own identity by feeding on the characteristics of the period they are in as well as the political, social, economic, and cultural structure they develop. From this point, urban identity can be described as the form of relationship that people establish with the universe and draws attention to the defining – determining factor of social ties and social memory. The presence of art is also important among the factors associated with urban identity. As activities, artistic productions, and art environments in the city are effectively among the components that make up an urban identity, the importance of theater repertoire/ activities is too great to be denied. Undoubtedly, this situation is also valid for Erzurum's urban identity.

Introduction and Research Questions – Purpose: The study aims to shed light on the effect of the theater in the formation of an urban identity in Erzurum and its place in the city's memory. In this study, the role and function of the “Erzurum-theatre relationship” in determining the identity of the city is questioned, especially during the Republican period where theater activities, theater institutions-groups, and the people who were the dynamo of the theater phenomenon in the city, are held in a mirror.

Literature Review: Although the literature related to the field is not sufficient, newspapers, magazines, various books, and some scientific studies were used, and it is aimed to bring together this scattered knowledge and experiences as a scientific publication. This study, which is thought to contribute directly not only to the field of theater but also to the literature, in the field of urban history and culture, carries the basic themes of the ‘cultural mind’ and ‘aesthetic sensitivity’ map in Erzurum.

Methodology: In this study, a qualitative - descriptive research method was used, the Republican period theater repertoire of the city was discussed, and the phenomenon was examined in accordance with the historical context. An interdisciplinary perspective was also articulated with regards to the ‘paradigm changes’ and the ‘theatrical accumulation in Erzurum’ that took place during the 100-year Republican period, which are reflected through events, institutions - groups and theater artists where the main theme was created using a chronological flow.

Results and Conclusions: In the study in which especially the last century was photographed, as the main target, attention was drawn to the effects of theater in the socio-cultural and educational areas of the city, and considering the play repertoires of the periods, evaluations and inferences were made on the changing audience profile of the city. In this context, two audience profiles can be mentioned. One of them is the audience that has grown up in line with the Western theater understanding. This audience is be knowledgeable with Western style theater etiquette and Western style navigating manners. According to this etiquette, the audience goes to the play in beautiful and elegant clothes. The audience sitting in the seats reserved for them silently waits for the play to begin. There should be complete silence in the hall when the play starts and throughout the play. There should only be sounds of actors, music and effects on the stage. This is an important and valuable

course of action, both to keep players focused and to respect their efforts. For example, even laughing, clapping or making different sounds in the wrong places will be considered strange. Therefore, not only watching the play silently throughout the play, but also laughing, upset and/or applauding at the right place and at the right time are important elements of audience etiquette. In the ceremony at the end of the play, the players and the other team are often applauded with standing and grace. The factor that makes up this audience is undoubtedly the intense touring plays made in Erzurum after the 1930s, the number of private and amateur theater groups in the city, and the existence of many established theater institutions. Despite such an audience, who prefer aesthetic-artistic plays and watch plays with a predominant social and intellectual dimension, a different audience profile emerges after the 1980s. This new audience profile mostly watches plays for entertainment purposes as well as apolitical subjects, especially locally based and vulgar comedy. At the same time, it is possible to say that Erzurum is one of the cities with the richest theater accumulation in the country, thanks to continual for a century theater activities of private and amateur theater groups and official and semi-official theater institutions. Two driving factors are especially important in Erzurum's intertwining with the theatre. One of them is that the theater finds a living space in Erzurum 'spontaneously' in return for the will and love of the people, without any external direction. In other words, theater has always had an important place in the city. The other factor is the instrumentalization of the theater in order to assimilate some values to the public in line with the state policy. These policies basically cover the efforts to disseminate, memorize, and prove the new value system of the newly established State of the Turkish Republic to every layer of society. Theater, on the other hand, is one of the basic tools of this value system, which is equipped with the elements of the modern-secular lifestyle. This situation has been one of the main pillars of the theater accumulation in Erzurum, as various institutions - groups and tours coming to the city, especially the Halkevleri, stage plays in the style determined - imposed by the state. At this point, it should also be said: The plays of İbret Evi, the first modern theater group founded by Kazım Karabekir, and the theater knowledges of the Halkevleri established in the 1930s, followed by intensive private – amateur theater activities and numerous barnstormers to the city that lasted until 1980, finally, the activities of the private - amateur theater groups and the Erzurum Devlet Tiyatrosu are the basic building blocks of Erzurum's theater accumulation. These are also one of the basic dynamics of urban memory that connects the past with the present.

Giriş

Modernizmin olumsuz etkileri sonucu yok olan kent kültürlerinin / kimliklerinin özle-miyle dolu olunan bu günlerde eskiye ait değerleri gün yüzüne çıkarma ve bunları dolaşıma kazandırma ihtiyacı her zamankinden daha da fazla kendini hissettiriyor. Calvino, *Görünmez Kentler*, “senin kentlerinin hiç biri yok. Belki de hiç olmadılar. Artık olmayacakları da kesin. Neden eyleniyorsun bu avutucu masallarla?” (2022: 40) dese de, kimliksizliğe / tarihsizliğe direnmenin “avuntudan” öte, yaşamsal bir değer olduğunu söylemek insani ve toplumsal

sorumlulukların başında gelmektedir. Kentlere ait kimliklerin yeniden inşası, kentlere ait tarihsel – kültürel zihin haritasının yeniden çizilmesi, toplumsal belleğin yeniden keşfi ile kentsel kimliğin bileşenlerinden olan kültür ve sanat dağarcığının yeniden canlandırılması başta metropoller olmak üzere hemen her kentin temel gerekliliklerinin başında yer almaktadır. İnsanın içinde yaşadığı mekânla, dolayısıyla kentle ilişkisi bunu gerektirir. Beraberinde bireylere ilişkin belleğin / hatıraların toplumsal bellekle doğrudan ilişkili olduğu, toplumsal belleğin ise kimlik oluşumunu sağlayan etkenlerin başında bulunduğu; dolayısıyla bireysel yaşanmışlıklardan toplumsal belleğe, oradan da kent kimliğinin inşasına varan bir sürecin (Ricoeur, 2012: 143) varlığına da işaret etmek yerinde olacaktır. Yine, özellikle kent kimliğinin temel bileşenlerinden olan kültür ve sanatın kent halkıyla etkileşiminin kente özgü aidiyet duygusunu geliştirmede başat rol oynadığı da söylenebilir. Bu etkileşim, kent içindeki kültürel ve sanatsal üretimlerin / etkinliklerin toplumla iç içeliği nispetindedir. Zira sanat da, kültür de ortak bakış ve toplu katılımı gerektirir.

Toplu katılımların etkisi ortak aidiyetlerin oluşumunu ve kent kimliğini doğrudan katkılan temel bir unsurdur. Böyleyken kültür ve sanat üretimlerindeki toplu katılımların geleneksel yapıli toplumlarda / kentlerde toplumsal olanı daha çok beslediği açıktır. Bir başka deyişle, geleneksel yapıli kentlerde kültür ve sanat etkinlikleri kente özgü aidiyet duygusunun oluşumuna daha fazla hizmet etmektedir. Misal, bu çalışmanın konusu da olan Erzurum'un kent kimliğini bu neviden ele almak mümkündür. Her geleneksel kent gibi Erzurum'un da hikâyelerle dolu bir geçmişi, kendine özgü bir dokusu ve kokusu vardır. Bunu meydana getiren temel motivasyon ise kentin tarih içinde süreklilik arz eden kültür ve sanat üretimlerinin varlığıdır.

Bu çalışma Erzurum'a kent kimliğini kazandıran sanatsal etkinliklerin başında yer alan tiyatro üretimlerini / etkinliklerini -*Cumhuriyet dönemini merkeze alacak şekilde*- geçmişten günümüze ele almayı içermekte; böylece kente ait kültürel zihin haritası ile kent belleğinin yeniden canlandırılmasını ve yeniden dolaşıma sokulmasını amaçlamaktadır. Parçalı / dağınık bilgi ve deneyimlerin bir araya getirilmesi kaydıyla literatüre bütünlüklü bir yayın kazandırmayı hedefleyen çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem gereğince belge ve yayın incelemeleri ile olgu ve bilgilerin araştırılmasının yapıldığı çalışmada betimsel analiz tekniği doğrultusunda özel, amatör ve kurumsal tiyatro gruplarının etkinlikleri ile çok çeşitli özerk tiyatro topluluklarının etkinlikleri irdelenmiştir.

Dünden bugüne Erzurum'da tiyatro

Türklerin tiyatroyla ilişkisi M.Ö. 4000'lere dayandırılırken (Marko, 1935:7) Erzurum'daki tiyatronun ilk izlerine Evliya Çelebi'nin 1600'lerdeki kente ait notlarında rastlanır. Erzurum'da ünlü meddahların ve karagöz sanatçılarının (hayâlbaz) bulunduğunu anlatan bu notlar (Dağlı ve Kahraman, 2008: 245), kuşkusuz tiyatronun Erzurum'da başladığı tarihi göstermiyorsa da kentteki tiyatronun varlığını belgeleyen ilk kaynak olması açısından önemlidir. Bununla birlikte Erzurum'un geçmişindeki tiyatro dağarcığına Geleneksel Türk Tiyatrosuna ait bilindik oyun türlerinin yanı sıra köy seyirlik oyunlarını da eklemek mümkündür.

Hatta yakın geçmişe kadar Erzurum'daki en yaygın tiyatral türün köy seyirlik oyunları olduğu da söylenebilir. Kent içinde olduğu gibi özellikle köy ve ilçelerde yoğun olarak sergilenen köy seyirlik oyunları halkın en büyük eğlence kaynaklarından biriyken köy evlerinde, odalarda, mahalle kahvelerinde güzel vakit geçirmek adına hikaye anlatıcıları ile meddahların da gösterilerde bulduklarını not düşmek gerekir. Konuyla ilgili Bilge Seyidoğlu kadın ve erkeklerin bu türünden etkinliklerini şöyle anlatır:

Soğuk kış gecelerinde en az on, on beş kadın bir yandan elişi yapıp, diğer taraftan masalcıyı dinlerlerdi. Kadınların anlattığı masallar daha ziyade Peri Masalları dediğimiz gruba girenlerdendir. Erkeklerin masal diye anlattıkları şey halk hikâyelerinin kısaltılmış şekli ibarettir. Erzurum'da kahvelerde halk hikâyeleri anlatarak geçimini temin eden en meşhur hikâyeci Âşık Mikdat'ın yetiştirmesi olan Behçet Mahir'dir. (Seyidoğlu, 1975: 22)

Erzurum'daki geleneksel tiyatronun varlığına ilişkin bu kısa bakışın ardından kentin modern tiyatroyla¹ ilişkisini ayrıntılı olarak ele almak yerinde olacaktır.

1. Erzurum'da ilk modern tiyatrolar: Kazım Karabekir'in "İbret Evi", Mektep tiyatroları ve diğerleri

Modern Türk Tiyatrosunun başlangıcı 1860'larda, Şair Evlenmesi² ile. Bununla birlikte bu tiyatro anlayışının İstanbul dışındaki kentlere yayılması çok uzun sürmemiştir. Bugün itibarıyla, elimizde olan belgeler sayesinde 1860'dan sadece 60 yıl sonra (1919) modern tiyatro örneklerinin Erzurum'da da sergilendiği belgelenmiştir. Dahası belgelenen bu tiyatro örneklerinin çok öncesinde de Erzurum'da modern tiyatroya ait çok çeşitli örneklerin olduğu, kentte çeşitli tiyatro oyunlarının sahnelendiği tahmin edilebilmektedir. Bu tahmini güçlü kılan unsur Kazım Karabekir'in "İbret Evi / Yurdu / Yeri" adlı tiyatro grubunu kurarken Erzurum halkının (şark) gerçekte tiyatroya ilişkin çirkin - olumsuz bir algıya sahip olduğunu aktardığı bilgidir. Kazım Karabekir tiyatro grubunun adının neden "İbret Yeri" olduğunu açıkladığı yerde şunları söyler: "Şark'ta tiyatro adı çok çirkin sahneleriyle halkta bir tiksime hâsil ediyordu. İstiklâl Harbi gibi mukaddes ve pek nazik bir zamanda tiyatro adıyla bir iş yapmağım hoş görülmecekti. (Hazırlanan oyunlara) "İbret" ve tiyatroya da "İbret Yeri" adını buldum, bu adlar iyi karşılandı". (2015: 28). Erzurum halkının o dönemki tiyatro algısını açık eden bu notlar halkın tiyatroya ilişkin deneyiminin bir göstergesidir. Bir başka deyişle, Erzurum halkı daha önce kendi değer yargılarına uymayan bir takım modern tiyatro oyunlarına tanıklık etmiştir ki, ancak bu sayede tiyatroya ilişkin böylesi olumsuz bir algıya sahip olabilmmiştir. Dolayısıyla, bir toplumda toplumsal bir algının oluşması uzun yıllar alacağından, Erzurum'un modern tiyatroyla tanışıklığının 1919'dan çok daha öncelere ait olduğunu öne sürmekte bir beis olmayacaktır.

Bu güçlü tahmine karşın, yine de tarihi verileri ölçüt alarak şu çıkarımı yapmak doğru ve yerinde olacaktır: Erzurum'da ilk modern tiyatrolar Kazım Karabekir Paşa'nın kurmuş olduğu İbret Yeri Tiyatrosu ile çeşitli mektep tiyatrolarıdır. Bir başka deyişle, modern tiyatronun Erzurum'da ilk kez kurumsal olarak, gerçek anlamda varlık göstermesi Kazım Karabekir Paşa ve çeşitli okullar sayesinde.

Tiyatronun oldukça aktif olarak kullanıldığı o dönemdeki modern tiyatro örneklerinin tamamına yakını halkın milli duygu ve heyecanlarını diri tutacak, milli mücadeleyle ilgili halkı bilgilendirecek tarihi - kahramanlık oyunlarıdır (Aslan, 2019: 2563-2591). Belli amaçlar doğrultusunda tiyatronun araçsallaştırdığı bu dönemin örgütlü – kurumsal en güçlü tiyatro grubu İbret Evi’dir. Eylül 1919 tarihli Albayrak gazetesinde şu habere yer verilir: “Gençler tarafından milli ve mefkûrevî eserler temsil edilmek üzere bir (İbret Yurdu) tesis edilmiştir. *İctimâî* ve terbiyevî tesiri pek büyük olan bu müesseseyi hürmetle karşılar ve muvaffakiyetler temenni ederiz” (Albayrak, 2012:45; Albayrak, 335: [24]2). Bununla birlikte İbret Evi’nin resmi açılışı Ocak 1920’de yapılmış, bu tiyatro grubunun ilk temsili “Erzurum’da Ermeni Faciaları isimli dram” olmuştur. “İbret Evi”nin Küşâdı..” başlıklı haberde, “Geçen cuma günü küşâd-ı resmi icra edilen” İbret Evi’nde sahnelenen oyuna binlerce kişinin geldiği, tiyatro binası haline getirilen Millet Bahçesi Gazinosunun oyun saatinden çok önce dolduğu, bir çok kişinin ise yer bulamadığı için geri gittiği bilgisi verilir (Albayrak, 2012:169; Albayrak, 336: [63]2).

Kazım Karabekir Paşa tarafından halkı milli mücadele konusunda bilgilendirmek ve çeşitli konularda eğitsel amaçlı olarak kurulan bu tiyatro için Erzurum Millet Bahçesi’nde atıl vaziyette bulunan gazino tiyatro binası haline getirilmiştir. Gazinonun içine bir sahne yerleştirilmiş, etrafına localar, orta yerine de sıralar konulmuştur. “Burada rol alan aktör ve artistler ordu subayları arasından seçiliyor ve temsiller ücretsiz veriliyordu. (...) Sahnenin arka tarafına aktif makinalı tüfek yerleştirilmişti. Oyunun gereğine göre, manevra fişeğiyle atış yapılıyor ve kulis arasında kurusıkı fişeklerle, tüfek ve tabancalarla savaş sahneleri canlandırılıyordu” (Küçükkuşurlu, 2008: 284-286). Bu arada Kazım Karabekir’in oyunların yazılmasından sahnelenmesine kadar her şeyle ilgilendiği, bunun için Kolordu’daki subaylardan bir grup oluşturup oyun metinlerini o subaylara yazdırttığı da önemli bilgiler arasındadır (Aslan, 2019: 2571). Oyun içeriklerini nasıl oluşturduğuna ilişkin ise şu bilgiyi verir: “Esasen hazırlattığım piyesler hep tarihi ve geçmekte olan hadiselerin resmi raporlarından çıkarılmış birer akisleriydi” (Karabekir, 2015: 28). Kazım Karabekir’in tiyatro anılarına ilişkin şu anekdotu da, yine o dönem Erzurum’unun (şark) tiyatroya bakış açısını göstermesi açısından önemlidir.

“Bir gün Erzurum’un tanınmış din adamlarını evime yemeğe davet ettim. Sonra da İbret Yeri’ne götürdüm. Yolda birkaçı savuşmuş fakat yanımdakiler Müftü de dâhil olduğu halde locamda yer aldık. Öğütlerim ve beden terbiyesini seyrettiler. Temsile sıra gelince canları sıkıldı ve sahneye bakmamayı tercih ettiler. Fakat işittikleri sözler gözlerini ara sıra sahneye çekti ve en sonra oradan ayıramaz oldular. Bir aralık hüngür hüngür ağlamaya başladılar... Temsil bittikten sonra ellerime sarılarak:

-Hakikaten ibret yeriymiş. Biz şimdiye kadar fena işittiğimiz tiyatro sandık idi. Çok teşekkür ederiz, herkesin görüp ibret alması gereken bir müessese açtınız... Diye bana hayır dualar ettiler... Hakikaten de günden güne rağbet arttı. O kadar ki sonraları ufak bir ücret koymak zarureti bile duyduk”. (Karabekir, 2015: 28)

Kazım Karabekir *Günlükler*’inde İbret Evi’inde oynan oyunlardan da bahseder (2009: 622-662). *Erzurum’da Ermeni Faciaları* isimli ilk oyunda Ermeni katillerinin Erzurum hal-kına yaptıkları mezalim ile imdada yetişen Türk ordusunun Erzurum’u kurtarması canlandı-

rılırken, ikinci oyun olan *Palikaryalar* 29 Ocak 1920’de sahnelenir. İbret Evi’nde sahnelenen üçüncü oyun ise *Casus*’tur. Daha önce (9 Eylül 1919) Sanayi Gürbüzler Okulunda da sahnelenen beş perdelik bu oyun (Karabekir, 2009: 623) Balkan Savaşı olmadan önce Edirne’de geçen olayları konu alırken oyunun iki gün üst üste oynandığı bilgisi *Albayrak* gazetesinin “Temsil” başlığıyla verdiği haberde şöyle duyurulur: “bu gece İbret Evi’nde Casus namındaki beş perdelik ibret gösterilecek... Bu ibret yarın öğleden sonra da tekrar edilecektir” (2012: 177; 336: [65]2). Bununla birlikte aynı haberde *Casus* adlı oyunun hemen ardından iki perdelik Anafor Mehmet adlı komedi bir oyunun da sahnelendiği bilgisi yer alır. Diğer bir oyun ise *Maraş Vahşeti (Cinayetleri)*’dir. İbret Evi’nin en çok sahnelenen oyunu olan *Maraş Vahşeti* yedi perde olup sahnelenmeden önce gazete haberiyle duyurusu yapılmıştır (Albayrak, 2012: 185; Albayrak, 336: [67]2). Gazetenin bir hafta sonraki sayısında ise oyunla ilgili bir “Temâşa Tenkidi” yayımlanmıştır. “Maraş Cinayetleri” başlığıyla yayımlanan bu yazıda, oyunun çok etkili olduğundan bahsedilirken oyunun konusu hakkında da bilgi verilir. Oyun kısaca, Maraş’a yeni atanan bir Fransız General’in Ermeni bir tercüman tarafından yanlış yönlendirilerek ve “dolduruşa getirtilerek” şehirde çok büyük yıkımlar yaptığını ve kan akıttığını, nihayetinde ise ayaklanan Maraş halkının tüm zulümün ve hainliklerin hesabını sorarcasına Fransızları şehirden kovmasını anlatır (Albayrak, 2012: 193; Albayrak, 336: [694]2). Gazetenin aynı sayısında, “İzmir’de Yunan Fecâyii nâm piyes cuma günü öğleden sonra ve cuma gecesi İbret Yeri’nde temsil edilecektir” şeklinde bir başka oyunun sahneleneceği duyurusu da yapılır. Kazım Karabekir *Günlükler*’inde bu oyunun 8 Eylül 1919’da Sanayi Gürbüzleri İbret Yeri’nde sahnelendiği bilgisini verir (2009: 622). Dönemin diğer bir dikkat çeken oyunu ise *Kanije*’dir. Oyun kahraman bir Türk Paşası ile az sayıdaki “Türk yiğidi”nin “Avrupa’nın hain Ehl-i Salib ordularına” karşı küçük bir kaleyi koruma çabalarını anlatır. Oyunu iki gece üst üste başarıyla canlandıranlar ise “genç mümessiller”dir. Haziran 1920’de sahnelenen oyun büyük ilgi görürken (Albayrak, 2012: 295; Albayrak, 336: [95]2), İbret Evi’nde *Silah Vermeyiz, Doktor Üfürük, Makina-Mikrop* gibi oyunların da sahnelendiği bilgiler arasındadır (Karabekir, 2015: 28).

Bu arada döneme ilişkin tiyatro oyunları hakkında şu habere de yer verilmiştir. “Bir Müsamere” başlığıyla yayımlanan bir yazıda, kentte bulunan misafirler için “geçen hafta Sanayi Gürbüzler Bahçesi’nde” çeşitli “mektepler” tarafından “piyesler temsil edildiği”, “hazin ve müessir” bir içeriğe sahip olan oyunların yetenekli gençler tarafından oynadığı aktarılır. Oyunların Albayrak Mektebi’nin sahnelediği *Mazlum Zeybek*, Kolordu Mektepleri tarafından sahnelenen İngiliz Destanı ile gençler tarafından temsil edilen yedi perdelik *Maraş Cinayetleri* olduğunun bilgisinin verildiği yazıda her üç grubun da oldukça başarılı oldukları anlatılır (Albayrak, 2012: 351; Albayrak, 336: [109]1). Bir diğer haber ise Ağustos 1919’a aittir. “Öksüzlerin Düğünü” başlığıyla verilen haberde, öksüzler için bir sünnet düğünü yapıldığı, iki gün iki gece devam eden şenliklerde Ermenilerin yaptıkları faciaları gösteren bir oyun ile çeşitli komediler sahnelendiği belirtilir (Albayrak, 2012: 25; Albayrak, 335: [24]1).

Kronolojik bir düzen içerisinde ele alınacak tiyatro hareketlerinin bir diğer odağı Erzurum Muallimler Birliği adlı oluşumdur. 1924 yılında kurulan ve kentin sosyal-kültürel yaşamında etkin üretimlerde bulunan Erzurum Muallimler Birliği özellikle gençleri Cumhuriyet

ideolojisi doğrultusunda yetiştirmeyi amaçlayan eğitsel etkinliklerinin yanı sıra (Duman, 2000: 96), tiyatro oyunları da sahnelemiştir. Birlik, özellikle okullarda milli birliği pekiştirici; vatan ve millet kavramlarını özümsetici, eğitici, ahlak ve kültür değerlerini ön plana çıkaran oyunların yanı sıra bazı klasik eserlerin bir veya iki perdesinin canlandırılması etkinliklerinde de bulunmuştur (Okmak, 2009: 109).

Erzurum Türk Ocağı'nın Mart 1926'da kurulan Temsil Encümeni ise yine o dönemlerde etkin tiyatro oyunları sahneleyen oluşumlardan bir diğeridir. 25 Mart 1926'da önce bir konser, ardından da bir tiyatro oyunu düzenleyen Erzurum Türk Ocağı bu etkinlikte bir ilke de imza atmıştır. Etkinliğe Vali Zühtü Durukan ve ailesi ile 200'den fazla kadın erkek Erzurumlu katılmış, seyirciler Erzurum'da ilk kez kadınlı-erkekli karışık bir şekilde oturmuşlardır (Küçükkuşurlu ve Okur, 2007: 38).

2. Erzurum Halkevi

Türk halkını Cumhuriyet ilkeleri ve Kemalist ideoloji doğrultusunda eğitmek ve bilinçlendirmek amaçlı 1932 kurulan Halkevleri (Aydemir, 2017: 69-81), Erzurum'da 19 Şubat 1934'te açılır. Açılışı büyük bir coşkuyla Doğu Sineması binasında bir müsamereler ile yapılan Halkevi'nin ilk başkanı Ahmet Erverdi'dir. Halkevi açılışının hemen ilk yılında iki oyun sahnelerken (Aydoğan, 2003: 2), Sebahattin Bulut Erzurum Halkevinin ilk oyununun *Sancağın Şerefi* olduğunu, oyunun önce Doğu Sinemasında, sonrasında da Millet Bahçesinde sahnelendiğini belirtir. Bulut oyundaki kadın rolünü ise Esat Dikmen adındaki bir gencin oynadığını not eder.

1940'lı yılların başlarında Erzurum Halkevi Tiyatro Kolu birbirinden etkili oyunlar sahnelemiş ve ülke çapında bir övgüye sahip olmuştur. 1940'da sahnelenen *Othello* ile birlikte *O Kadın, Hissei Şayia, Pazartesi Perşembe, İnsan Sarrafı, Bir Kavuk Devrildi, ve Aynaroz Kadısı* gibi oyunları seyirciyle buluşturan ekip arasında Sadettin Akatay, İzzet Emek, Zehra Dikmen, Seren Eren, Esat Dikmen, eşi Hulkiye Dikmen, İhsan Coşkun Atılcan, Sıtkı Dursunoğlu, Neyyir İmece, Tarık Rona, Reşat Budak, İhsan Şafak, Necati Öner, Aytekin Yakar ile Leman ve Müfide adlı öğretmenler vardır. Grubun değişmez dekoratörü ise İhsan Coşkun'dur. Bu arada o dönem tuluat tiyatrosu etkinlikleri de gerçekleştiren Halkevi Arif Akın, Fahri Güçlü ile PTT memuru Selahattin bey ile Şevket Efendi gibi isimlerin oyunlarıyla halka tiyatro keyfi yaşatır (Bulut, 1984: 23-27).

17 yıl boyunca tiyatro alanında çok sayıda etkinlik gerçekleştiren Erzurum Halkevinin etkin başkanları arasında Murat Uraz vardır. Uraz'ın döneminde oldukça etkin olan Temsil Kolunun Başkanlığını Bahri Tekiner yürütürken üyeler ise Semiha Özbayoğlu, İzzet Emek, Cemil Ersoy, İhsan Gözüm gibi isimlerden oluşur (Küçükkuşurlu ve Okur, 2007: 87). Daha sonraki yıllarda Halkevinin Temsil Kolunda şu isimler de görev yapmışlardır: Başkan İşfer İmek, üyeler ise Zehra Dikmen, Öğretmen Mukime Hanım, Öğretmen Raziye Hanım, Öğretmen Sıdıka Hanım, Öğretmen Server Bey, Necati Öner, Aytekin Yakar, Sami Çelenk, Kemal Dülfer, Nevzat Kantoğlu, Fahri Güçlü ve Kemal Ceylani (Bayraktutan, 2011: 34).

Erzurum Halkevi'nin diğer bir etkin başkanı ise 1945'de bu göreve getirilen Sıtkı Dursunoğlu'dur. O tarihe kadar onlarca oyun sahneleyen Halkevinin sadece 1945 yılı içinde 10'u turne olmak üzere 45 oyun sergilediği; ayrıca çok sayıda da karagöz ve kukla gösterileri yaptığı kayıtlar altındadır. Dönemin en etkin şubelerinden olan Erzurum Halkevi, yine 1945'te Halkevi sahnesinde oyun sahneleyen Sadi Tek Tiyatro Grubunun oyunlarına da yardım etmiş, yine aynı yıl 13 gösteri yapan Atıf Kaplan'ın oyunlarına da katkı sunmuştur (Küçükkuşurlu ve Okur, 2007: 96).

Döneme ilişkin bir diğer not da Cemaladdin Sever'e aittir. 1946'da Erzurum Halkevi, sahnesini kente misafir olarak gelen Ağrı Halkevi'yle paylaşır. Misafir ekip burada, iki gece üst üste, büyük beğeniyle *Akın* ve *Beyaz Baykuş* adlı oyunları sahneler. Sever, uzun övgüler dizdiği yazıda *Züğürtler* adlı komedi oyununa da değinide bulunur (1946: 17).

Bu arada Erzurum'a turneye gelen Sadi Tek Tiyatro Grubunun Erzurum Halkevinin yardım ve destekleriyle gerçekleştirdiği oyunlardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Sebahattin Bulut Sadi Tek Tiyatrosunun her yıl Erzurum'a gelerek en az 15 gün kalıp dört-beş gösteri gerçekleştirdiğini aktarır (1999: 115). Bununla birlikte, Sadi Tek Tiyatro Grubunun 1945 yılında Erzurum Halkevine gelerek burada 23 oyun gösterisi yaptığı, ayrıca Erzurum'da kaldıkları süre boyunca Halkevindeki tiyatro severlere dekor, kostüm ve makyajla ilgili bilgiler verip uygulamalar yaptırdıkları bilgisi de kayıtlar altındadır (Erzurum Halkevi Kültür Dergileri, 1945: 66). Öte yandan Erzurum Halkevi sahnesinde oyun sahneleyenler arasında Ankara Devlet Tiyatrosu da vardır. 1950'de gerçekleştirilen turnede Ankara Devlet Tiyatrosu *Küçük Şehir*, *Kahvehane* ve *Anton Usta* gibi oyunlar sahnelerken, aynı yıl içinde Vahi Öz Opereti de büyük bir gösteri gerçekleştirir (Yeni Erzurum, 1950: [44]1; Bayraktutan, 2011: 42).

Erzurum Halkevi denince akla ilk gelen isimlerden biri Saadettin Akatay'dır. *Bar* adlı şiirin de yazarı olan Saadettin Akatay aynı zamanda iyi bir oyuncu olup 1940'lı yıllarda gerçekleştirilen çok sayıda oyunda rol almış bir isimdir. Oynadığı oyunlardan bazıları *Hisse-i-Şayia*, *O Kadın*, *Othello*, *Köroğlu*, *Azarya*, *İtimat İlamı* ve *Fermanlı Deli Hazretleri*'dir (Bulut, 1995: 136). Saadettin Akatay'ın ölümüyle ilgili ilginç bir rivayet vardır. Bu rivayete göre, Saadettin Akatay *Othello* adlı oyunu oynarken rolü gereği, finalde karısı Desdemona'yı öldürmesi gerekecektir. Desdemona'yı Zehra hanım (Budak) canlandırıyor. Oyun büyük bir başarıyla sürerken nihayet öldürme sahnesi gelir. Othello rolündeki Saadettin Akatay rolü gereği Desdemona'yı boğacakken durum ciddileşir ve gerçekten de bir boğma durumu yaşanır. Saadettin Akatay, Zehra Budak'ın boğazına yapışır, bir süre sonra Zehra Budak tam boğulmak üzereyken çığlıklar atarak sahneden kaçır. Salonu dolduran yüzlerce seyirci bu yaşananı oyunun bir parçası zannederek büyük bir beğeni ve coşkuyla ayakta alkışlar. Sonradan anlaşılır ki, Saadettin Akatay orada çıldırmıştır. Hemen gözetim altına alınır, çeşitli hastanelerde tedavi edilmeye çalışılır ama bir süre sonra hayatını kaybeder (Bulut, 1996: 13; Çomaklı, 2003: 149; <https://erzurumluyum.net/?q=esas-maddesi/6968%20>).

Erzurum Halkevinin tiyatro alanında yapmış olduğu etkinlikler kentin kültür ve sanat yaşamına doğrudan etki ederken 1937 yılı itibariyle tiyatro adına kentte yeni bir oluşum daha kurulur. Erzurum İşocağı'nda (Ağır Bakım Tamir Fabrikası) Müdür Albay İhsan Yavuzer, Er-

zurum Gücü adlı bir spor kulübü kurar. Başında Sebahattin Solakoğlu vardır. Bu kulüp spor etkinliklerinin yanı sıra kültür ve sanat etkinlikleri yapmaya da başlar. Misal 1943 yılındaki tiyatro çalışmalarını saymak gerekirse, *Yurdum İçin*, *Hekim Ustası*, *Zoraki Tabip* ve *Binnaz* gibi oyunların sahnelenmesi söylenebilir (Bulut, 1999: 120).

1951'de Halkevlerinin kapatılmasının ardından Erzurum'un kültür – sanat ortamında bir boşluğun oluştuğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu boşluğu doldurmak için kentte bir takım girişimlerde bulunulur. Bu girişimlerden birisi Palandöken Spor Kulübünün kurulması ve bu kulübün çatısı altında bir tiyatro kolunun oluşturulmasıdır. Kulüp bir yandan sportif etkinliklerde bulunurken bir yandan da Temsil Kolu aracılığıyla tiyatro oyunları sahneye kentten kültür yaşamına etki etmeye çalışır. Sebahattin Bulut ise hem Kulüp Genel Sekreteri hem de Temsil Kolunun yöneticisidir. Kulüp çatısı altında çok sayıda yetenekli genç toplanır. Gençler bir yandan oyunlar kaleme alırlar diğer yandan Palandöken Geceleri adı altında gerçekleştirilen etkinliklerde oyunlar sahneye koyarlar. Bu grubun oynadığı oyunlardan bazıları şöyledir: *Babamın Günahını Çekiyorum*, *Meşedi Kanber Ali'nin Berber Dükkânı*, *Kıralık Odalar*, *Çingene Kızı* ve *Yanlış Hesap Bağdat'tan Döner* (Bulut, 1999: 120).

3. Sebahattin Bulut ve Halk Oyunları Derneği

Kuşkusuz Cumhuriyet dönemi Erzurum'unun en etkili kültür ve tiyatro adamı Sebahattin Bulut, en etkili tiyatro oluşumu da Halk Oyunları Derneği'dir. Bu iki isim de kent tarihinden çıkarılsa ortada sanat ve tiyatro adına çok şeylerden bahsedilemeyeceği açıktır.

1926 yılında doğan ve yaşamı boyunca Erzurum'un en etkin kültür insanlarından olan Sebahattin Bulut, Erzurum İş Ocağının sahnelediği oyunları seyrederek tiyatroya ısınırken Erzurum Lisesinin sahnelediği *Hamlet* oyunu ile Öğretmen okulunun *Kral Oidipus* ve *İstanbul Efendisi* oyunlarının da üzerinde bıraktığı derin izlerle tiyatroya adım atar. Beraberinde 1947 yılında Ankara'da askerliğini yaparken burada da çok sayıda oyun seyrederek ve tiyatro görgüsünü rejî, dekor, kostüm, ışık ve müzik alanlarında yaptığı gözlemlerle de pekiştirerek Erzurum'a döner.

Palandöken Spor Kulübünde yöneticilik yapmaya, bir taraftan da kulüpte Temsil Kolu kurarak çalışmalara başlayan Sebahattin Bulut ilk oyunlarını burada kaleme alır. İlk oyunu Ankara'da seyrettiği müzikallerin etkisi altında yazılan müzikal bir oyundur. Oyundaki müziklerin bestelerini Erzurum Radyo Koro şefi Suat Işıklı yapar. Oyun Erzurum'da aylarca, büyük beğeniyle izlenirken bu kulüp çatısı altında, 1953-1956 yılları arasında başka oyunlar da kaleme alır. Sebahattin Bulut'un burada yazdığı oyunlarla birlikte oynadığı ve yönettiği oyunlar şunlardır: *Meşed'i Kanber Ali'nin Berber Dükkânı*, *Senin Günahını Çekiyorum*, *Kıralık Odalar* ve *Çingene Kızı*'dir.

Kendisi artık hem tiyatro yöneticisi hem yazar hem yönetmen hem oyuncu, zaman zaman da tiyatronun diğer alanlarında çalışıp üretimlerde bulunur. Bu arada 1954 yılında kurulan Erzurum Halk Oyunları Derneğinden davet alarak daha rahat ve daha zengin imkânlarla sanat etkinliklerini yürütmek için bu derneğe geçer. Bu geçişle birlikte dernek de Sebahattin Bulut da artık sürekli olarak üretim ve etkinliklerde bulunur. Bulut'un burada yazdığı, yö-

nettiği ve oynadığı oyunlar da şöyle: *Meşhed'i Kanber Ali'nin Berber Dükkânı, Reyimi Sana Veriyorum, Beyaz Kartallar, 12 Mart Sabahı, Şenlik, Konuşan Ölüler, Beklenen Madalya, Mohaç'tan Aziziye'ye, Gören Gözler, Tarihten Sayfalar ve Oduncular*. Bu arada Kadınlar Birliği için yazdığı *Anne* adlı oyunun da anneler gününde Erzurum'da sahnelendiğini not etmek yerinde olacaktır.

Bu oyunların dışında *IV. Murat, Hürrem Sultan, Köroğlu, Her Bizans'a Bir Fatih* gibi Türk Tiyatrosunun büyük yazarlarının oyunlarını da yöneten Bulut, çok sayıda radyofonik oyun da kaleme alır. *Aziziye'de Düğün Var ve Beyaz Kartallar* Devlet Tiyatrosunda seslendirilirken *Erzurum'da Kına Gecesi Geleneği, Erzurum Şekerbaşı Geleneği, 23 Temmuz Erzurum Kongresi Radyo Draması ve 12 Mart Kurtuluş Radyo Draması* gibi oyunlar da TRT'de yayımlanır. Ayrıca 1958 yılında kaleme aldığı *Hemşire* adlı oyun TRT'nin açmış olduğu radyo oyunu yarışmasında üçüncülük ödülü alır.

Bunlarla birlikte 21 program olarak yayınlanan Erzurum Evliaları ve Menkıbeleri radyo programı ile gelenek ve göreneklerin anlatıldığı söyleşileri de bulunan Sebahattin Bulut, 1959-1964 yılları arasında altı sayı olarak yayımlanan *Yakutiye Dergisini* çıkarır. Tiyatronun dışında Erzurum'un kültürüyle iç içe bir hayat yaşayan Sebahattin Bulut Erzurum türkülerinden 20'sini on adet plağa kaydederek bu türkülerin bilinmesini ve dinlenmesini yaygınlaştırır. Bir grup arkadaşıyla birlikte 'bayrak', 'vatan' ve 'millet' üçlemesinin sembolü olan Aziziye anıtını kente kazandırırken anıtın kaidesine Erzurum halkını rölyef ve heykel olarak yerleştirir. Yine, 80 kişilik çocuk korusu ve kız - erkek çocuk folklor ekipleri de oluşturan Bulut, 1980'ler itibarıyla de *Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folklorü, Damla Damla Erzurum, Erzurum Çarşı Pazar, Erzurum'da İz Bırakanlar ve Erzurum Türküleri* adlı kitaplar yayımlar. Sebahattin Bulut 2006 yılında, doğduğu ve yaşamının tamamını sürdürdüğü evinde hayatını kaybeder.³

Kuşku yok ki Erzurum'un tiyatro tarihinde, sivil - örgütlü yapılar arasında tiyatroya ve kentin kültür - sanat ortamına en fazla katkı sağlayan ve etkinlik üretiminde bulunan kurumların başında Halk Oyunları Derneği gelir. Dernek, Erzurum Halk Oyunları ve Halk Türküleri Derneği adıyla İhsan Ertugay tarafından Aralık 1954 yılında kurulsa da (Küçükugurlu ve Okur, 2007: 103) Tiyatro kolunu 1961 yılında oluşturur. Derneğin ilk oyunu Cevat Fehmi Başkurt'un kaleme aldığı *Reyimi Sana Veriyorum*'dur. O dönem askerliğini Erzurum'da yapan İstanbul Şehir Tiyatrosu oyuncularından Engin Köknar oyunda hem yönetmenlik hem de oyunculuk yapar (Bulut, 1984: 39). Köknar, Derneğin tiyatro kolunun kurulmasına ilişkin bir yazı da kaleme almıştır. Yazıda tiyatro koluna 'Dadaş Sahne' adını koyduklarını belirterek azimle çalıştıklarını anlatır (1961: 8). 1962'de de bir oyun sahnelenir. Sebahattin Bulut'un yazdığı *Beyaz Kartallar* adlı oyun önce Devlet Tiyatrosu sanatçıları tarafından radyofonik olarak seslendirilirken daha sonra da 12 Mart Kurtuluş şenliklerinde sahnelenir (Bulut, 1984: 41). 1963 yılında iki oyun sahnelenir Dernek aracılığıyla. Biri, *12 Mart Sabahı* adlı Kurtuluş şenliklerinde sahnelenen oyun, diğeri de Devlet Konservatuvarının Erzurum'a yaptığı turnede sahnelenen Kleist'in *Kırık Testi* adlı oyunudur. *12 Mart Sabahı* adlı oyunda rol alan isimlerden bazıları şöyledir; Sıtkı Özakpınar, Süheyla Mert, Erol Üçyıldız ve Hamza Babagil (Bulut, 1984: 43).

Derneğin 1964 ile 1969 yılları arasında herhangi bir tiyatro oyunu çalıştığı kayıtlarda yoktur. 1970 yılında ise Kurtuluş şenlikleri alanında “sahne olduğu için artık tiyatro oyununa da yer verilebilecektir.” Sebahattin Bulut’un yazıp yönettiği *Şenlik* adlı oyun Halk Eğitim Merkezinde seyirciyle buluşur. Hüseyin Budak ve Ozan Reyhani gibi oyuncuların rol aldığı oyunun sahnesi iki kat olarak tasarımılanmıştır. Alt kata düğün sahneleri oynanırken üst - arka katta da olaylar / asıl hikaye canlandırılır. Her sahneye farklı ışık sisteminin yapıldığı oyun seyirciyi ağılatacak kadar etkileyici ve başarılıdır (Bulut, 1984: 56). Dernek 1971’de üç oyun hazırlar. İlkinin adı *Konuşan Ölüler*’dir. Yine Sebahattin Bulut’un yazdığı bu oyun “Projeksiyonlu Müzikal Temsil”dir. Ermeni mezaliminin hikayeleştirildiği oyunda renkli slaytlar kullanılırken, ayrıca İstanbul’dan tiyatro ve sinema oyuncuları Atıf Kaplan ile Leman Yurdakul Erzurum’a getirtilir ve oyuncular oyunda görev alırlar. Bu isimlerin yanında Mücahit Küleri, Hüseyin Budak, Oktay Çapan ve Timur Bulut gibi isimler de oyunda rol alırken oyundaki şarkıların bestesini Suat Işıklı yapar. İkinci oyun Erzurum Kongresi gecesinde sahnelenen *Erzurum’a Doğru* adlı oyundur. Üçüncü oyun ise Orhan Asena’nın *Hürrem Sultan*’ıdır. Fakat bu oyun hazırlanmasına rağmen sahnelenmesi bir sonraki yıla bırakılır (Bulut, 1984: 57-58).

Derneğin tiyatro alanında gerçek anlamda adından söz ettirdiği yıl 1972’dir. Bu yıl iki büyük prodüksiyonla seyirciyle buluşulur. İlki *Hürrem Sultan* adlı oyundur. Ocak ayında dört gün üst üste sahnelenen oyun Dilaver Uyanık tarafından yönetilirken dekor ve kostüm tasarımını Mehmet Sabır yapar. Oyunda rol alan isimler ise şöyledir: Fulya Furtun, Gönül Totoş, Kenan Özmen, Metin Karadağ, Murat Yalçın, Dilaver Uyanık, Mücahit Küleri, Kemal Barış, Hüseyin Budak, Timur Bulut, Fatih Şimşek, Semra Madırlı, Sakıp Güllüce, Yaşar Küçük, Ruknettin Dağıstanlı (Bulut, 1984: 60).

Büyük beğeni kazanan ve yıllarca adından söz ettiren bu oyunun ardından Dernek Tiyatro Kolunun bir diğer oyunu Turan Oflazoğlu’nun *IV. Murat*’ıdır. Eylül ayının ortalarında dört gün ard arda seyirciyle buluşan oyun kentin en önemli gündemlerinden biri olurken, oyunun çıkmasında dönemin valisi Necmettin Karaduman’ın katkı ve destekleri unutulamayacak çaptadır. Oyunu Dilaver Uyanık yönetirken dekor ve kostümünü Mehmet Sabır, ışık tasarımını ise Necdet Bulut yapar. Oyunda rol alanlar ise Dilaver Uyanık, Zerrin Gedikli, Necati Güler, Kenan Özmen, Vural Güler, Necla Oğuz, Selim Eken, Mücahit Küleri, Metin Karadağ, Hasan Budak, Nüknettin Dağıstanlı, Ekrem Çakıllı, Hüseyin Budak, Yusuf Yazıcı, Hüseyin Özer, Hüseyin Alkan, Ferudun Özal, Kemal Turan, İsmail Palancıoğlu, Sakıp Güllüce, Bülent Karakaş, Nurullah Güler, Cahit Demirciyan, Selçuk Eken, Serdar Bulut ve Ahmet Güraksın gibi isimlerdir (Bulut, 1984: 61-62).

1973’e geldiğinde Dernek Sebahattin Bulut’un yazıp yönettiği *Beklenen Madalya* adlı oyunu sahneler. Oyunda döneme göre yeni bir sahneleme tekniği kullanılır. Daha önce dışarıda filme alınan oyunun bazı sahneleri, arkaya sinevizyon görüntüsüyle yansıtılarak oyunun bir parçası haline getirilir. Bu arada bu yılın Kurtuluş şenliklerinde 1970’de sahnelenen *Şenlik* adlı oyun farklı bir ekip tarafından yeniden sahnelenir. Dekor ve kostümde Mehmet Sabır, ışık ve efektte de Necdet Bulut yer alırken oyunda rol alan isimler de

şöyledir: Hüseyin Budak, Hasan Budak, Hayati Kerget, İsmail Boyacı, Yaşar Reyhani, Metin Karadağ, Kemal Barış, Gani Hamutçu, Zinnur Tiryaki, Murat Yalçın, Sakıp Güllüce, Mustafa Düzcan, Ruhi Aslan, Kenan Özmen, Asuman Demiryürek ve Raşan İbrahimhakkıoğlu (Bulut, 1984: 62).

1974 yılında Sebahattin Bulut'un yazdığı *Mohaç'tan Aziziye'ye* adlı oyun şenliklerin en önemli etkinliklerindedir. Yönetmenliğini Mukim Sağır'ın yaptığı oyunun dekor ve kostüm tasarımında Mehmet Sabır ile birlikte Haluk Güçlü yer alırken ışık ve efektte Necdet Bulut yer alır. Oyunda Erarşan Çayıroğlu, Necmettin Yarıcı, Tuna Yılmaz, Mehmet Bıyıkoğlu, İhsan Engin, Safa Kışla, Mustafa Atgün, Ümit Akyürek, Avni İşler, Hasan Alpars, Mehmet Akın, R.Naci Develi, Nazan Soyoğlu, Tuna Yılmaz ve İlhan Engin gibi isimler rol alırlar (Bulut, 1984: 64-65).

1975'deki oyun ise Ahmet Kutsi Tacer'in *Köroğlu*'sudur. Yine büyük bir prodüksiyonla seyirci karşısına çıkan oyunda saray ve kale dekorları oldukça dikkat çekici, görkemli ve güzelliğindedir. Oyunda rol alan isimler şöyledir: Tuna Yılmaz, Mehmet Bıyık, Nevdil Kösesoy, Zinnur Tiryaki, Orhan Keskin, Faruk Tarbasar, Müberra Başar, Kemal Torun, Edip Codoğlu, Nüknetin Dağıstanlı ve Seycan Bayramoğlu (Bulut, 1984: 67).

Derneğin 1979'a kadar herhangi bir tiyatro çalışması olmazken o yılki Kurtuluş şenliklerinde Sebahattin Bulut'un yazıp yönettiği *Gören Gözler* adlı oyunu sahnelenir. Oyunda savaş ve hazin bir aşk hikâyesi anlatılırken bazı sahneler yine filme çekilerek sinevizyonla sahne arkasına yansıtılır. Oyunun dekor ve kostüm tasarımını Mehmet Sabır, ışık ve efektini de Necdet Bulut yaparken oyuncu ekibi de şu isimlerden oluşur: Timur Bulut, Halide Yılmaz, Sadık Çelenk, Mücahit Küleri, Nezehat Çelik, Yaşar Reyhani, Selahattin Aydın ve Semih Yılmaz (Bulut, 1984: 72-73).

1980 darbesiyle birlikte etkinliklerine ara verip ardından 1981 yılı itibarıyla yeni bir çalışmaya imza atan Dernek, Sebahattin Bulut'un 1973'de yazdığı *Beklenen Madalya* adlı oyununu sahneler. Hayati Kerget'in yönettiği oyunun dekor ve kostüm tasarımını Mehmet Sabır, ışık ve efektini de Necdet Bulut yapar. Oyunda şu isimler rol alır: Hayati Kerget, Esin Nevrut, Mehmet Coşkun, Mustafa Karahan, Bahattin Aksu, Aslan Olgun, Şevki Kılıç, Fikret Açıkgöz, Yavuz Kılıç, Sadrettin Kıymık, Mehmet Uzun, Nimet Tekin ve Zinnur Tiryaki (Bulut, 1984: 77).

1982'de ise Sebahattin Bulut'un *Tarihten Sayfalar* oyunu sahnelenir. Yine Hayati Kerget'in yönettiği oyunda Hayati Kerget'le birlikte Zeki Kumcu, Bahattin Baksu, Nihat Çetindere, Faruk Tarbasar, Tenzile Aydemir, Handan Kuru, Deniz Okçay Ersoy, Serap Gökşen ve Filiz Kargun gibi isimler rol alırlar (Bulut, 1984: 79-80).

Bu oyun derneğin son tiyatro etkinliğidir. Gerek 1980 darbesinin kentteki sosyal-kültürel ve sanatsal ortamlara vermiş olduğu zarar gerekse o dönemler yaşanan yoğun göç olgusu hem tiyatro çalışmaları yapacak ekiplerin kurulmasına hem de etkinliklerin halkta karşılık bulmasına büyük oranda ket vurur. Dernek özellikle bu sebeplerden dolayı Tiyatro Kolunu feshederek çalışmalarını farklı alanlarda devam ettirme kararı alır.

4. Diğer tiyatro oluşumları / kurumları

Erzurum'da tiyatronun gelişmesi ve halk tabakasına yayılmasında farklı kentlerden gelen öğretmen, asker ve subayların etkileri oldukça fazladır. Çeşitli dernek ve kulüplerde tiyatro etkinliklerini gerçekleştiren asker ve subayların yanı sıra okul tiyatrolarında Erzurumlu çocuk ve gençlere tiyatro eğitimi veren ve onların oyunlarda oynamalarına yol açan öğretmenlerin kentteki tiyatro kültürüne katkı ve kazanımları önemli ve değerlidir.

Bu aktarıma paralel, kentteki tiyatro oluşumlarına ilişkin Erzurum'un en ilginç tiyatro varlıklarından birinin 1960'lı yıllarda kurulan Oda Tiyatrosu olduğu söylenebilir. O dönemin koşullarına ve o dönemki tiyatro görgü ve bilgisine göre oldukça özgün ve değerli olan bu tiyatro oluşumu 1964 yılında İsmail Oğuz tarafından kurulur. Adı Oda Tiyatrosu olan bu oluşum bir odanın içinde oyunların oynanması konseptine sahiptir. Oda Tiyatrosunun ilk oyunu Necati Cumalı'nın *Derya Gülü*'dür ve oyunun prömiyerine kentin ileri gelenlerinin tamamı katılır. Hatta açılışa yazar Necati Cumalı, duygularını ifade eden bir de telgraf gönderir. Tiyatronun kurucusu İsmail Oğuz *Hürsöz* gazetesine "Cemiyet ve Tiyatro" başlıklı bir yazı yazarak Oda tiyatrosunun kurmalarının amacını, "milli örf ve ananelerimizle Şark - Garb tez ve sentezlerini meczeden, Şarkı ve Garbı iyi tarafları ile halka mal etmeyi gaye edinen bir tiyatronun en az bir mektep, bir gazete kadar memleket için faydalı olabileceğine inanmaktayız" şeklindeki ifadeleriyle açıklar (Oğuz, 1964: 1; Bayraktutan, 2011: 57). Bu arada Oda Tiyatrosunun sadece Erzurum'la sınırlı kalmayıp yakın bölgelere turneler düzenlediği de kayıtlardır. Misal *Hürsöz* gazetesinin 18 Temmuz 1964 tarihli sayısında yer alan habere göre Oda Tiyatrosu Borçka'ya giderek orada oyun sahnelemiştir.

O yıllarda kurulan iki etkin tiyatro oluşumu daha vardır. Bunlardan biri Erzurum Amatör Tiyatro Derneği, diğeri Erzurum Sanat Tiyatrosu'dur. Her iki tiyatro da birçok oyunu Erzurum seyircisiyle buluştururken bir süre sonra çeşitli sebeplerden ötürü kapanmak zorunda kalırlar.

Kuşkusuz bu grupların yanı sıra, o günden bugüne çok sayıda özel ve amatör tiyatro grubu kurulmuştur. Kentin tiyatro yaşamını besleyen diğer tiyatro gruplarından da bahsedilecek olursa:

Özellikle kentin 1980 sonrasındaki tiyatro yaşamına katkı sunan bu oluşumlardan Tuluat Tiyatrosu Semih Yetimoğlu ile Cumhur Seval tarafından kurulurken grup çoğunlukla yöresel mizah unsurlarının baskın olarak kullanıldığı tuluat oyunları ile seyirci karşısına çıkar. Aynı dönemde Semih Yetimoğlu ile Ahmet Turunç tarafından Erzurum Deneme Sahnesi adlı tiyatro grubu da kurulur. Çok sayıda oyun sahneleyen bu grubun yanı sıra Temel Aydın ve Semih Yetimoğlu tarafından Erzurum Sanat Tiyatrosu adlı bir grup daha kurulur. 1960'larda aynı adla kurulan tiyatro grubunun politik temalı oyunlarının aksine, daha çok Türk Tiyatrosunun klasik oyunları ile yerel bazı oyunlar sahneleyen Grup çeşitli sebeplerden ötürü bir süre sonra dağılır. Aynı dönemde Temel Aydın tarafından kurulan Anadolu Sanat Etkinlikleri Merkezi (ASEM) kentin tiyatro yaşamını oldukça hareketlendirir (Düzgün, 2011: 49-50). Birbirinden önemli tiyatro oyunlarını seyirciyle buluşturan Grup aynı zamanda bir okul niteliğinde olup çok sayıda genç tiyatrocunun yetişmesine de kapı aralar. Repertuarında yerli ve yabancı bir

çok yazarın oyunlarına yer veren ASEM kent dışına da çok sayıda turne düzenler. Yine aynı dönemlerde Semih Yetimoğlu bu kez de Erzurum Şehir Tiyatrosu adlı bir tiyatro oluşumu meydana getirir. Hem yerel ölçekli oyunları hem Türk Tiyatrosunun önemli oyunlarını repertuarına alan Erzurum Şehir Tiyatrosu modern tiyatro örneklerinin yanı sıra Geleneksel Türk Tiyatrosu tarzı oyunları da seyircinin beğenisine sunar. Günümüze değin çalışmalarını devam ettiren Grup, özellikle yoğun olarak gerçekleştirdiği turnelerle Erzurum'un tiyatro kültürünü kent dışına taşınmasıyla da dikkat çeker. 1990'larda kurulan bir diğer tiyatro grubu da Sanat İçin Sanat'tır. Orhan Keskin tarafından kurulan bu tiyatro da kısa süreliğine de olsa önemli oyunların oynanmasına imza atar. Bunların yanı sıra Erzurum Folklor Sanat Derneği (EFSED) de Zafer Sarıkaya ve Sadık Çelenk'in çalışmalarıyla kentte adından söz ettiren çalışmalar gerçekleştirir. Sadık Çelenk'in özellikle Necip Fazıl Kısakürek'in hemen tüm oyunlarını sahnelemiş olması dikkat çekicidir. Bu arada Mürsel Koçer adlı tiyatro gönüllüsünün 1980'lerde Halk Eğitim Merkezinde bir tiyatro kursu açıp çok sayıda kişiye tiyatro eğitimi verdiğini, ayrıca çok sayıda çocuk oyunları da sahneleyip çocukları tiyatroyla buluşturduğunu da not etmek gerekir.

Halk Oyunları Derneğinin 1980'li yılların başında tiyatro oyunlarını sahnelemeyi bırakmasıyla birlikte bir süreliğine de olsa kentte oluşan boşluğu sözü edilen bu tiyatro grupları doldururken 2000'li yılların dikkat çeken tiyatro oluşumu Yakup Çağlayan tarafından kurulan Medya Sanat Evi'dir. 2014'de kurulan bu tiyatro oda tiyatrosu anlayışı doğrultusunda çalışmalar yaparken şimdiye değin onlarca büyük oyun ve çocuk oyununu seyirciyle buluşturmayı bilir. Bu oluşumun yanı sıra yine 2010'larda kuruluşu gerçekleştirilen Erzurum Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu da kente yeni bir tiyatro soluğu kazandırır. Çok sayıda yerli ve yabancı yazarların oyunlarını sahneye taşıyan EBB Şehir Tiyatrosu yerel motifli oyunları da repertuarında bulundurur. Erzurum Büyükşehir Belediyesi uhdesinden bulunmasına karşın henüz özerk-kurumsal bir yapıya kavuşamayan EBB Şehir Tiyatrosu Erzurum Devlet Tiyatrosuyla birlikte kentin temel yerleşik tiyatro oluşumlarından biri olma hedefindedir. EBB Şehir Tiyatrosunun kurulduğu günden bugüne kadar (2014 - Aralık 2022) sahnelediği oyun sayıları; 23 yerli oyun, 4 çeviri oyun, 7 de çocuk oyunu şeklindedir.

Bu arada kentin en dikkat çeken tiyatro olaylarından biri Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde yer alan Sahne Sanatları (Tiyatro) Bölümüdür. 1990 yılında, ilkin Edebiyat Fakültesi uhdesinde kurulan bölüm 1995 yılı itibariyle Güzel Sanatlar Fakültesine bağlanırken, eğitime 1993-1994 öğretim yılında başlar. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümünün destek ve yardımlarıyla kuruluşunu gerçekleştiren Bölüm, özellikle Prof.Dr. Özdemir Nutku ve Prof.Dr. Murat Tuncay'ın çaba ve çalışmalarıyla önemli kazanımlar sağlar. Bölümün ilk bölüm başkanlığını Doç.Dr. Erdal Birkan yaparken kuruluş yıllarında bölümde 11 araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi yer alır. Bu isimler şu şekildedir: Sertaç Tosun, Selim Köksal, Erbil Göktaş, Sema Göktaş, Ayşe Pınar Aras, Bahar Filiz Ekinci, Kerim Dündar, Orhan Kaplan, Selda Kulluk, Birgül Yeşiloğlu, Yılmaz Tüzün.

Akademik eğitim sürecine başladıktan kısa bir süre sonra kentin tiyatro yaşamına profesyonel – eğitilmiş tiyatro etkinlikleri sunan Bölüm gerek oyunculuk gerek oyun yazarlığı

gerekse sahne tasarımı alanlarında onlarca öğrenci yetiştirip Türk Tiyatrosuna eğitimli tiyatrocular kazandırma misyonunu yerine getirir. Bölüm bugün itibariyle 5 öğretim üyesi ve 6 araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi ile eğitim vermeye devam ederken 120'yi aşkın lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerindeki mevcut öğrencisiyle hem yerel hem de ulusal ölçekte sanat ve kültür dağarcığına katkı ve kazanımlar sunar.

Sahnelediği onlarca oyun ile üniversite – kent arasındaki etkileşime de ivme kazandıran Bölümün yerli ve yabancı yazarların oyunlarının yanı sıra kendi öğrencilerinin kaleme aldıkları oyunları da seyirciyle buluşturması önemlidir. Bölümün dikkat çeken tiyatro etkinliklerinden biri Edward Albee'nin yazıp Bünyamin Aydemir'in yönetmenliğini yaptığı *Hayvanat Bahçesi Masalı* adlı oyunun 17. Uluslararası Ankara Tiyatro Festivaline katılarak ödüle layık görülmesidir. Bununla birlikte yine Bünyamin Aydemir'in yönettiği *Kenoya'nın Sesi* adlı oyun da Erzurum'un tiyatro tarihinde sahnelenen ilk epik tiyatro oyun örneği olması açısından dikkat çekicidir. Bölümün sahnelediği diğer oyunlar arasında *Çöplük, Kozalar, Kadın Oyunları, Hadi Öldürsene Canikom, Uçurtmanın Kuyruğu, Ota Benga'yı Kim Öldürdü ve Rüküş Asil* gibi oyunlar da vardır.

5. Erzurum Devlet Tiyatrosu

Erzurum Devlet Tiyatrosunun resmi olarak kuruluş yılı 1977'dir. Fakat buradaki amaç yerleşik, kadroları olan bir tiyatro kurulumu değil, sadece farklı illerden Erzurum'a turneye gelecek olan Devlet Tiyatrolarının oyunlarının oynanmasına hizmet edecek bir tiyatro salonu açmaktır. Böyleyken Erzurum Devlet Tiyatrosu salonu 12 Mart 1977'de, Hayati Çorbacıoğlu'nun *Koca Sinan* adlı oyunuyla perdelerini açar (https://tr.wikipedia.org/wiki/Erzurum_Devlet_Tiyatrosu). Bununla birlikte Erzurum Devlet Tiyatrosunun yerleşik kadrosu ve kurumsal yapısıyla açılışı 12 Aralık 1997'de yapılır. İlk oyun Ergun Sav'ın kaleme alıp Ensar Kılıç'ın yönettiği *Can Bebek* adlı oyundur. Dekor tasarımını Hakan Dünder'in, Kostüm tasarımını Fatma Görgü'nün yaptığı oyunun oyuncularını ise şu isimlerden oluşur: Abdullah İndir, Bahadır Karasu, Bayram Atilla Karagöz, Dilek Demir Çetiner, Emre Erçil, Güldeniz Aytutuldu Yağcı Türküstün, Hülya Dilek Özaytekin, Kural Arda, Meral Taytuğlu, Mustafa Kılıkçı, Saliha Demet Oran Şenol, Sema Öner Kelav, Şenay Ünsal Dikmen, Senem İrem Tezsevin Şahin, Serdar Seçkin, Süheyla Zeybek Elbaş, Tunç Yıldırım, Uğur Kaya, Yener Sezgin ve Yunus Emir Çiçek.

Kentin en etkin tiyatro oluşumlarından biri olan Erzurum Devlet Tiyatrosu açılış tarihinden 31 Aralık 2022'ye kadar toplamda 100 oyun sahneler. Bu oyunlardan 38'i yerli oyun, 29'u çeviri oyun, 5'i uyarlama oyun olup 38 çocuk oyunundan da 17'si yerli çocuk oyunu, 7'si çeviri çocuk oyunu ve 4'ü de uyarlama çocuk oyunudur. Bununla birlikte, sadece 15 yıllık bir süreyi dikkate alarak, 2006 sezonundan beri, Devlet Tiyatrolarının farkı kentlerdeki şubelerinden Erzurum'a turneye gelen oyun sayısının 54 olduğunu söylemek, Erzurum Devlet Tiyatrosunun kentin kültür yaşamını sadece kendi oyunları ile beslemediğini göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Erzurum Devlet Tiyatrosu açılmadan önceki yıllarda da Devlet Tiyatrosunun Erzurum'a turne yapan bazı oyunlarından örnek vermek olasıdır.

Devlet Tiyatrosunun Erzurum'a yaptığı ilk turnenin oyunu Yaşar Nabi Nayır'ın yazıp Semih Sergen'in yönettiği *Mete* adlı oyundur (Hürsöz, 1973: 1). 1973 yılındaki bu turneden sonra onlarca oyun daha Erzurum Devlet Tiyatrosu sahnesinde seyirciyle buluştu. Bu oyunlardan bazıları şöyle: *Akın, Oğuz Ata, Köşebaşı, Mustafa, Gölgeler, Ana Hanım Kız Hanım, Scapin'in Dolapları, Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım, İntihar, Çil Horoz, Dün Neredeydin, Görüşme Kutlama Çağrı, Genç Osman, Yollarda, Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe, III. Selim, Acılı Toprak, Duvardaki Kan.*

Sonuç

Halkın hayatla / evrenle ilişki biçimi ile bunun toplumsal ve evrensel bellekteki yeri kent karakteristiğinin oluşumunda temel motivasyonlardan biridir. Bir başka deyişle, kent kimliğini meydana getiren etkenler bağlamında 'bireysel bellek'teki birikmiş yaşanmışlıkların toplumsal ve tarihsel belleğe aktarımları değerli ve önemlidir. Bu noktada, bu çalışmanın Erzurum modeli üzerinden kültür ve sanat alanındaki yaşanmışlıkların, yani bireysel veya gruba ait anlamlı (hikâyesi olan) estetik üretimlerin toplumsal olana nasıl ve ne oranlarda dönüştürüldüğünün izlerini taşıdığını söylemek gerekir. Beraberinde, bu izlerden yola çıkarak, -gelecekteki olası araştırmalara öneri olarak- Erzurum'un sanat sosyolojisi ve kent sosyolojisi açısından önemli bir analiz sahası olduğunu da belirtmekte yarar olacaktır.

Kuşkusuz böyle bir çıkarımı, Erzurum'un tarihindeki tiyatro birikimi ile bugün dolaşımda olan tiyatro potansiyelini göz önüne alarak yapmak olasıdır. Gerçekte de Erzurum Cumhuriyet Türkiye'si'nin en zengin tiyatro birikimine sahip kentlerinden biridir. Modern tiyatronun ilk örneklerinin görüldüğü 1919'dan bugüne değin tiyatro kentin hep dolaşımında olmuş bir etkinlik alanıdır. Bu noktada Erzurum'un tiyatro tarihinde adlarından özellikle bahsedilmesi gereken iki kişi vardır. Bunlar biri Kazım Karabekir'dir. Kazım Karabekir Erzurum'da modern tiyatronun inşasında birincil derecede rol almış, modern tiyatronun kurumsal ilk örneğini Erzurum'da gerçekleştirmiş biridir. Bugünkü belgeler ışığında söylenebilir ki, Karabekir'in milli mücadeleyi anlatmak ve Erzurum halkını vatan, bayrak ve millet gibi kavramlar etrafında toplamak amacıyla kurduğu İbret Evi adlı tiyatro grubu modern tiyatronun Erzurum'daki ilk kurumsal yapısıdır. Diğer isim ise Sebahattin Bulut'tur. 1950'li-lerde başlayıp 1980'lere kadar kentte sürekli olarak tiyatro etkinlikleri düzenleyen, oyun yazan, yöneten, oynayan, yöneticilik yapıp planlı ve örgütlü tiyatro çalışmaları gerçekleştiren Bulut, Erzurum'un tiyatro tarihindeki en parlak evresine imzasını etkin bir şekilde atan bir kültür adamıdır. Onun yazmış olduğu onlarca oyun, yönetmenliğini yaptığı ve oyuncu olarak rol aldığı onlarca çalışma hem sayı hem de nitelik açısından Erzurum'un tiyatro tarihinin ve tiyatro kültürünün dinamosu durumundadır. Kuşkusuz, kişilerin değeri onların yokluğunda oluşacak boşluk kadardır. Dolayısıyla Karabekir'in ve Bulut'un Erzurum'un tiyatro tarihindeki yerlerini ve işlevlerini anlamak için onların isimlerinin tarihten çıkarıldığını tahayyül etmek yeterlidir. Ortaya çıkacak durum şudur ki, iki ismin olmadığı bir 'Erzurum tiyatro tarihi – kültürü', doldurulamayacak denli bir boşluğa sahip olacaktır.

Tiyatro, Cumhuriyet tarihindeki Erzurum için hem oldukça önemli hem de zengin ve

çeşitlidir. Bu noktada Erzurum'un tiyatroyla iç içeliğinde iki itici etkenden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan biri, tiyatronun dışarıdan herhangi bir itki / yönlendirme olmaksızın halkın isteği ve sevgisi karşılığında 'kendiliğinden' Erzurum'da yaşam alanı bulmasıdır. Bir başka deyişle, tiyatronun kent halkında öteden beri önemli bir karşılığı vardır. Halk bile-isteğe tiyatroya ilgi duymuş, gerek kent içindeki tiyatro odaklarının fazlalığı gerekse kent dışından turneye gelen tiyatro oyunlarının çokluğu bunun açık göstergesi olmuştur.

Bir diğer etken ise tiyatronun devlet politikası doğrultusunda bazı değerlerin halka kanıksatılmasında araçsallaştırılmasıdır. Kentteki yerleşik tiyatroların oynadıkları oyunlar ile Erzurum'a gelen turne oyunlarının içeriklerine bakmak bu türden bir çıkarımda bulunmayı gerektirir. Kazım Karabekir'in İbret Evi adlı tiyatro grubundan Halkevlerine, oradan kentteki bazı devlet temsilcilerinin bazı oyunlara özellikle ilgi gösterip teşviklerde bulunmalarından 1980 darbesi ile başlayan kültür ve sanat politikalarına, tiyatro çoğunlukla belli amaçlar doğrultusunda kullanılmış; bununla toplumun belli amaçlar doğrultusunda biçimlendirilmesi hedeflenmiştir. Misal, İbret Evi oyunları halka milli mücadele ruhu, millet, vatan ve bayrak sevgisi gibi değerlerin aşılması / pekiştirilmesi amaçlanmışken Halkevi oyunları ile Erzurum halkının Cumhuriyet'in ilkeleri ve Kemalist ideolojinin unsurları doğrultusunda biçimlendirilmesine, toplumsal değerlerin bu unsurlar doğrultusunda evrilmesine çalışılmıştır. 1960 ile 1980 arasında ise devlet temsilcilerinin / büyüklerinin özellikle seküler – modern anlayıştaki oyunlara ilgi gösterip bu tarz oyunlar çalışan ekipleri teşvik etmeleri, dolaylı olarak modernizmin değerleri doğrultusunda toplumun dönüştürülmesini sağlamada tiyatronun araçsallaştırıldığını gösterir. 1980 darbesi sonrasında ise bilinçli – dayatmacı bir kültür-sanat politikası doğrultusunda özellikle İslamsız - Türk milliyetçiliği teması barındıran oyunların ön plana çıkarıldığını söylemek olasıdır. Misal, Devlet Tiyatrosunun darbeden hemen sonra *Akın* ile *Oğuz Ata* gibi İslam öncesi Türklüğü yüceltip Müslüman Türklüğü (Osmanlı ve Selçuklu dönemleri) Araplaşma olarak niteleyen oyunları Erzurum'a turneye göndermesi bu politikanın açık göstergelerindedir. Amaç kentteki Osmanlı'ya ait güçlü sevgi bağının farklı bir tarafa kanalize edilmesidir.

Kentin tiyatro varlığına ilişkin yapılacak çıkarımlardan bir diğeri de dönemlere göre değişkenlik gösteren seyirci profilidir. Bu bağlamda iki seyirci profilinden bahsedilebilir. Biri, önemli ölçüde Batılı tiyatro anlayışı doğrultusunda yetişmiş seyirci kitlesidir. Bu kitle batı tarzı tiyatro adabı ile batı tarzı seyir adabına vakıftır. Oyunlara son derece şık – bakımlı elbiseleriyle gelir, çoğunlukla estetik – sanatlı tarafı ağır basan, toplumsal ve düşünsel anlam katmanlarının yoğunlukta olduğu oyunlar seyrederek. Bu kitleyi oluşturan unsur, kuşkusuz 1930'lardan sonra Erzurum'a yapılan yoğun turne oyunları, kentteki özel ve amatör tiyatro gruplarının sayıları ve çok sayıda yerleşik tiyatro kurumunun varlığıdır. Özellikle 1960'lar itibarıyla Erzurum adeta ülkenin en önemli tiyatro sanatçıları ve tiyatro gruplarının başat uğrak yeridir. Hemen her yıl tiyatro tarihinin ve Türk Tiyatrosunun en önemli oyunları, ülkenin tanınan oyuncular ve grupları tarafından Erzurum seyircisiyle buluşturulur; her yıl hem özel tiyatrolar hem de devlet tiyatrosu Erzurum'a yaptıkları turnelerle seyirciye unutulmaz tiyatro keyfi yaşatır.

Estetik – sanatlı oyunlara rağbet gösterip toplumsal ve düşünsel boyutu ağır basan oyunlar seyreden böylesi bir seyirci kitlesine karşın 1980’lerden sonra farklı bir seyirci profili ortaya çıkar. Bu yeni seyirci profili apolitik konular eşliğinde daha çok eğlence amaçlı; özellikle de yerel bazlı ve kaba güldürü niteliği taşıyan oyunlar seyrederek. Estetik ve anlamlı olanın geri plana itildiği, kaba espri ve hareketlere dayalı, yerel motif ve yerel müzik unsurlarıyla yapılan bu oyunlar çoğunlukla kentteki tiyatro grupları tarafından sahnelenir. Bununla birlikte Erzurum Devlet Tiyatrosunun bazı oyunları ile Erzurum Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosunun çok sayıdaki oyununun da –*seyirci yakalamak kaygısıyla*- bu türden eğilimler barındırdıklarını söylemek gerekir.

Nihayetinde bugün Erzurum’da var olan tiyatro kültürünün ve seyirci profilinin çoğunlukla bu türe dahil olduğunu söylemekte bir beis yoktur. Bugün kentte yoğun ilgi gösterilen oyunların başat özellikleri içeriği hafifletilmiş, günlük – yerel espri ve kaba güldürü hareketlerle donanmış, yerel motiflerin, yerel müziklerin ve yerel ağzın sıklıkla kullanıldığı yapı doğrultusundadır. İstisnalar olsa da genel eğilim bu şekildedir.

Bu durum Erzurum’un bugünkü kent kültürüne ilişkin ciddi ipuçları barındırmaktadır. Böyleyken Erzurum’un yüzyılı aşan modern tiyatro birikiminin kent kimliğini oluşturan önemli bileşenlerden biri olduğu tespiti ile Erzurum’daki tiyatro geçmişinin kentin tarihsel - kültürel zihin ve estetik duyarlılık haritasının temel izleklerini taşıdığı çıkarımını yapmak yerinde olacaktır.

Notlar:

- * Modern tiyatro, kısaca dramatik tiyatro teknikleri üzerine yapılandırılmış, daha önce bir yazar tarafından kurulan, başı, ortası, sonu belli olan, belli karşıtlıklar ve çatışmalar üzerinden insanın - toplumun canlandırılabilir hikayelerini bir sahnede canlandıran Batı tarzı tiyatro anlayışıdır. Bu tiyatro anlayışının Geleneksel Türk Tiyatrosundan ayrılan iki temel özelliği bir metne bağlı olması ve oyunun bir sahne üzerinde (tiyatro salonu) sahneleniyor olmasıdır.
- ** Türk tiyatrosu tarihi açısından en önemli ilklerden biri kuşku yok ki İbrahim Şinasi tarafından yazılan Şair Evlenmesi adlı eserdir. 1858 yılında yazılmaya başlanıp tefrikalar halinde gazetede yayımlanan Şair Evlenmesi adlı oyun, Metinli – Modern Türk tiyatrosunun başlangıcı olarak sayılmaktadır.
- *** Bu bilgiler Proje Yürütücülüğünü şahsımın yaptığı, “*Söyleşilerle Erzurum’da Tiyatro*” başlıklı proje kapsamında, Temmuz 2022’de, Sebahattin Bulut’un oğlu Serdar Bulut ile yapılan röportajdan derlenmiştir.

Research and Publication Ethics Statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Contribution rates of authors to the article: The authors in this article contributed to the 100% level of preparation of the study, data collection, and interpretation of the results and writing of the article.

Yazarların makaleye katkı oranları: Bu makaledeki yazarlar %100 düzeyinde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Ethics committee approval: The present study does not require any ethics committee approval.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Financial support: The study received no financial support from any institution or project.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aslan, Y. (2019). Milli mücadele yıllarında Erzurum'da halkı bilinçlendirme ve bilgilendirme faaliyetlerinde önemli bir tiyatro: İbret Yeri. *9. Uluslararası Atatürk Kongresi*. C.3, 2563-2591.
- Aydemir, B. (2017). *Sanatta dirijizm: Devrimden telkine halkevleri – İnkılap oyunları*. Mitos Boyut.
- Aydoğan, E. (2003). Erzurum Halkevleri ve faaliyetleri. *23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum 1. Uluslar arası Sempozyumu*. 2.
- Bayraktutan, Z. (2011). *Cumhuriyet'ten günümüze modern anlamda Erzurum'da ilk tiyatro hareketleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, S. (1999). *Erzurum çarşı pazar*. Kültür.
- Bulut, S. (1995). *Erzurum'da iz bırakanlar*. Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği.
- Bulut, S. (1996). Erzurum kültüründe iz bırakanlar. *Erzurum Kültürü* Dayanışma Vakfı Organı, 5 (17), 13.
- Bulut, S. (1984). *Kuşaktan kuşağa Erzurum folkloru*. Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği.
- Calvino, I. (2022). *Görünmez kentler* (I. Saatçioğlu, Çev.) Yapı Kredi.
- Çomaklı, Z. (2003). *İpek yolunda bir kavşak*. Aktif.
- Dağlı, Y. ve Kahraman, S.A. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*. C.2(1). Yapı Kredi.
- Duman, H.H. (2000). *Erzurum basın yayın tarihi (1867-1997)*. Duyap.
- Düzgün, D. (2011). Erzurum'da tiyatro. *Beyazdoğu*. 18, 48-50.
- Haberler. (1945). *Erzurum halkevi kültür dergileri*. 2, 66.
- Karabekir, K. (2015). *Çocuk davamız* (Z. Öktem, Haz.) Yapı Kredi.
- Karabekir, K. (2009). *Günlükler (1906-1948)*. C.1 (Y.Demirel, Haz.) Yapı Kredi.

- Köknar, E. (1961). Başlarken. *Yakutiye Dergisi*. 3, 8.
- Küçükkuşurlu, M. (2008). *Erzurum belediyesi tarihi - Osmanlı 'dan Cumhuriyet'e (1866-1930)*. Dergah.
- Küçükkuşurlu, M. ve Okur, M. (2007). *Tek parti döneminde Erzurum halkevleri*. Derya.
- Marko, N. (1935). 4000 yıl önce Türk tiyatrosu. *Darülbeydi Dergisi*. 56, 7.
- Okmak, F. (2009). *Türkiye Muallimler Birliği mecmuasının sistematik tahlili* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutulmuş* (M.Ö., Özcan. Çev.) Metis.
- Server, C. (1946). Tenkid ve tahlil - Bir başarı karşısında. *Erzurum Halkevi Kültür Dergileri*, 3 (10), 17.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum halk masalları üzerine araştırmalar*. Atatürk Üniversitesi.

Gazeteler:

- Albayrak. (335, 31 Ağustos). 24.
- Albayrak. (335, 21 Eylül). 29.
- Albayrak. (336, 29 Kanun-i sani). 63.
- Albayrak. (336, 5 Şubat). 65.
- Albayrak. (336, 12 Şubat). 67.
- Albayrak. (336, 19 Şubat). 69.
- Albayrak. (336, 7 Haziran). 95.
- Albayrak. (336, 12 Eylül), 109.
- Albayrak Gazetesi 1919-1921 - Tıpkıbasım ve Yeni Türk alfabesiyle*. (2012). (Y. Aslan, Ed.). Atatürk Üniversitesi.
- Devlet Tiyatrosu Şehrimizde Mete Adlı Oyunu Sahneliyor. (1973). *Hürsöz Gazetesi*. 5403.
- Oğuz, İ. (1964). Cemiyet ve tiyatro. *Hürsöz Gazetesi*. 2559, 1.
- Yeni Erzurum Gazetesi*. (1950, 6 Temmuz). 44

E-Kaynaklar:

- Erzurum Devlet Tiyatrosu*. (2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Erzurum_Devlet_Tiyatrosu
- Erzurum Devlet Tiyatrosu hakkında*. (2015). <https://tiyatrolar.com.tr/erzurumdevlettiyatrosu/?s=hakkinda>
- Sadi Akatay*. (2013). <https://erzurumluyum.net/?q=esas-maddesi/6968%20>

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).